

Fodor András: Kőnyomat

Fodor András új könyve az elmúlt öt esztendő lírai termését tartalmazza. Nem gyűjteményes kötet, mint némely kritikusa állítja: egyik ciklusát ugyan — az 1977-es keltezésű *Ne félj* címűt — megtaláljuk már válogatott versei közt, a *Kélt újra jelben*, ide azonban nem az ön-reprezentálás teljessége miatt, hanem kompozicionális okokból kerülhetett. Arányt javítón, alaprendenciákat erősítendő. A *Kőnyomat* a költő jelen idejű vallomása.

Az új kötetben megerősödik *A bábu véreben* intonált drámai szólam. Mintha föllazulóban volna a közérzet „józan mértana” — gyakorta borongó, keserýesen ironikus a kedély, tehetetlen a lázongás, a versekben megritkul az idill szépsége és az ünnep bensősége. A költői én egyidejűen éli meg otthonosság és otthontalanság élményét. Megbomlik lélekállapot és ráció harmóniája: „Az izgága gondolat újra meg újra felhasítja az állandóság örömét.”

A drámának nem az alkat, hanem a sors a terepe. Ember és szerep meghasonlásának „kívül” a magyarázata. „Hogy lehet ennyi dráma közt ilyen nyugodtan élni?” — fogalmazódik meg a dilemma. A személyiség — mint szeizmográf — csak a világból érkező jeleket fogja s erősíti föl. Hogy nincs út, csupán „a tilalmak ábrái”; a lét „az alkalmazkodás váltófutása”; a cselekvés, a választás esélye, „a mozgó tér folyvást szűkül”; a menekülés lehetetlen, a szökevényt visszahívják börtönébe a rabok.

A tragikus lírai élmény: az ember sok önmagának. Jóra való készségei benne rekednek. Saját képességei fordulnak ellene. A *Napéjegylenlőség* nem politikai publicisztikaként, hanem metaforikusan, létfilozófiaként értelmezendő. A nicaraguai terrorista jelkép; „a világ egy-zemmmé domborult lenccsetükréből” mindannyiunk tarkójára céloz, miközben a Föld „leleplezett örületével” forog tovább. Az ember „a teljes lét kockázatával” indul neki sorsának, azonban mindenütt föloldhatatlan ambivalenciákat kell tapasztalnia. Még „a fölösleg mártíriumát” is — miképp a lemingek — „háztáji módra” éljük meg. Szó, kép többnyire fonákra fordul. Más a ritmusa az énnék és más a világnak, helyrehozhatatlan bennünk a természeti és társadalmi ember meghasonlása (*Fogódzó*). Drámát gerjeszt az ellene való védekezés is.

A drámai küzdelemnek övezetei vannak. A legtényszerűbb a költői magatartásra vonatkozó: végpontjai a cicerói (*Quo usque...*) és a muszáj-herkulesi (*Miattuk*) szerepvállalás. A jó ügy szolgálata és az értelmes önépítés becsvágya ütközik meg a költőben. „Éhkoppal vert tücsök”, aki másoknak gyűjt, miközben maga éhezik. A közügyek fanatikusa, aki néha észreveszi, hogy „saját fantom-hitében” kering. Mesterei, pályatársai sorsképein érdem és ítélet megomló összhangját méri (*Egy költő temetése, Sűmeg*). Fülel portréja ürügyén kérdi: „Lehet itólag templomná hazudni a konduló közönyt?” A dráma tudatosulása benne egyszersmind védekezés is a küldetésshit Don Quijote-i naivsága, illúziós idealizmusa ellen. A konfliktus leg-élvontabb övezete a metafizika köre. Fodort az emberlét legáltalánosabb, „ontológiai” alapcérdései foglalkoztatják. „Már-már nem tudom, létezem-e így is, e lopott, mesterséges magány szabadságában?” — medítál. Másszor a szellemi érték eldologiasodásán, múzeumi árggyá válásán borong. A kötet címadása is e motívumot emeli ki: az idő „az évek kőlapjai cözé” szorítja „a kínból sajtoltt elevent” — a műalkotás az élet elidegenedése. Ez egyúttal vezérlő is lírájának. Absztrakt gondolatmeneteit a mögöttük megbúvó élmény gazdagsága élteti. Ahol ez hiányzik — szerencsére csak ritkán —, kiüresedik a vers is (*Új Szentháromság*).

A *Kőnyomat* lírája mégse válságjelenség. A negatív tapasztalatok gyógyszerként a költő

személyiség erkölcsi ellenerőket termel, a drámát katarzissal ellensúlyozza. A verset szárny helyett súly röpíti. Nem a kétségbeesés, a távlatvesztés, a fegyverletétel a műzsája, hanem a belátás. A credo quia absurdum életelve. E nézőpontból fogalmazódik újra „kint” és „bent” megbomlott összhangja:

*vérünk bokrában ott remeg újra
madárszív-lüktetéssel
az elvesztett haza.*

A menedék, ahová a szellemi vereség elől be lehet húzódni: a múlt. Egész ciklus képződik e témából — a *Rokonkereső*. A szebb tegnapot idézván „mintha újra a föld gazdája lennénk”. Ott-honosság árad belőle, az emberi kapcsolatok közvetlenségét teremti újjá. A túnt idő mitikussá növekedik általa: „az Éden örök tündökletébe fog”, a lét ünneppé — lélektisztító megrendüléssé, felemelő pillanattá magasztosul. Ekkor még a barátság érzülete is „elszűlött”, nem kezdte ki frissességét megszokás, rutin. A múlt, „a kamaszregény vázlata” a költő számára sokkal több, mint nosztalgia; eleven valóság; feltámadott idő. Érvényét emlék és élmény egymásra vetítése, múlt és jelen hasonlósága, analógiája igazolja (*Szekszárd 978, Utca Kaposváron*). A világ zavara a hűség drámájává formálódik.

A meglelt egyensúly műfaji konzekvenciája az antifóna. Az osztott énekben idill és tragikum, kétség és hit, sorskép és eszmények szövődnek szintézisbe. Az úttalanságból út lesz. Marginális e sorshelyzet — indulat és irgalom határán, mintegy küszöbön állva —, de benne „a lemaradt különb” vigaszra lelhet:

*Míg gúny, közöny, vád, kétségbeesés
szorít,
van oltalom.*

Rembrandt még egyszer — rokkantan és elfeledve — megnézi az *Éjjeli Őrjáratot*, s élete értelmét fedezi föl benne.

A költői forma is bonyolultabbá válik: disszonanciák dialektikus összhangjává. Ellentétező asszociációkkal növekszik a kép belső feszültsége: „gömbvillám-közöny”; „lángvágó közöny”; „a töprengés körhintái kerengnek eszelősen”; „a test nyugalmán átforr a zúdult száj hideg pecsétje” stb. Felbomlik a látvány empirikus harmóniája, hogy elemeiből megszülessék szemlélet és gondolat magasabb egysége, a konkrét és absztrakt jelentéseket összekapcsoló metafora. A tó tükre „halavány-indígó plakát az örökös váróterem falán — a világ kezdetén”. Gyakori építkezés és vershelyzet a dialogizáló-perszonális forma (*A részvét stációi*), sokszor a színpad avagy a bírósági tárgyalás kelléktárával. A távoli analógiák és gyors perspektívaváltások néha a groteszk határáig ragadják el a képalkotást. (Jó példa erre a *Bombay again* avagy a *Bolondok napja* furcsa látomása, a *Hírek éjjelkor* karikatúrisztikus montázs, illetve a *Kasszandra* ironikus portréja.) A múlt is Janus-arcú: az oly sokszor megidézett negyvenes évek egyaránt magukon viselik a Csoóri-féle magyar Apokalipszisnek és az Illyésre emlékeztető vidéki idillnek vonásait. A Fodor-vers epikum és líra frigye. Részint krónika, rajz, leírás „színt színhez kötő szemcséiből” a tárgyak „összefogózó, tiszta rendjeként” épül, valószerűen, arány és hitelesség szabályai szerint. A vázon azonban állandóan átdereng a líra, megfoghatatlanul, finom páráként, alig észrevehetőn lengve be a verset. Markáns realizmus és halk, épp hogy sejtethető, holddudvarszerű impresszionizmus ötvözete. Esztétikum párolt természetesség, a próza banalitásait és a romantika bizarrságát egyaránt kikerülő. Vágyott és megzavart idill, közöny és lobogás közt a hit józansága. Zenével oldott rend. (*Szépirodalmi Kiadó, 1982. Borsos Miklós rajzaival.*)

GREZSA FERENC